

Juliana Beňová

Univerzita v Belehrade

Filologická fakulta

Katedra slavistiky

julianabenova73@gmail.com

УДК 792:94(437.6)(497.11)

<https://doi.org/10.18485/slavistika.2021.25.1.21>

Стручни рад

примљено 17.05.2021.

прихваћено за штампу 17.06.2021.

UNIVERZÁLNOŠŤ I JEDINEČNOSŤ PALÁRIKOVHO DIELA *INKOGNITO* V KONTEXTE FORMOVANIA SRBSKÉHO NÁRODNÉHO DIVADLA

Činnosť i umelecké dielo slovenského katolíckeho kňaza, redaktora, dramatika a organizátora spoločenského a politického života Jána Palárika presiahli v druhej polovici 19. storočia horizont habsburskej monarchie. Literárne i spoločensko-politické stopy Palárikových aktivít nachádzame aj medzi Srbmi žijúcimi v Budapešti, ktorí si Palárikovu veselohru *Inkognito* vybrali v roku 1861 ako jednu z možností na získanie prostriedkov pre fungovanie práve vznikajúceho Srbského národného divadla v Novom Sade. Navyše, hra našla svoje miesto aj na srbských javiskách a jej nosné myšlienky postupne prenikali medzi Slovanov na Balkáne. Uhorský vlastenec a slovenský národovec prekročil prostredie, z ktorého vyšiel a nasledovníkom zanechal výrazný odkaz na poli organizovania národného a literárneho života, dramatického umenia a demokratizačných reforiem v cirkvi.

Kľúčové slová: katolícky kňaz a dramatik Ján Palárik, veselohra *Inkognito*, uvedenie hry *Inkognito* v Budapešti srbskými ochotníkmi, Srbské národné divadlo v Novom Sade, slovanská vzájomnosť.

The activities and artwork of the Slovak Catholic priest, editor, playwright and organizer of the societal and political life Ján Palárik exceeded the horizon of the Habsburg Monarchy in the second half of the 19th century. Literary and socio-political traces of Palárik's activities can also be found among the Serbs living in Budapest, who chose Palárik's comedy *Inkognito* in 1861 as one of the options for obtaining funds for the functioning of the newly emerging Serbian National Theater in Novi Sad. In addition, the play found its place on the Serbian stages and its main ideas gradually spread among the Slavs in the Balkans. The Hungarian patriot and supporter of Slovak identity surpassed the environment from which he emerged and left his followers a strong message in the field of organizing national and literary life, dramatic art and democratization reforms in the church.

Keywords: Catholic priest and playwright Ján Palárik, comedy *Incognito*, launch of *Incognito* in Budapest by Serbian amateurs, Serbian National Theater in Novi Sad, Slavic mutuality.

Všestrannosť a zároveň jedinečnosť literárneho diela a spleť životné cesty Jána Palárika (1822 – 1870) otvárajú viaceré možnosti skúmania tejto osobitej postavy slovenskej literatúry, kultúry i politiky. Palárikove aktivity obsiahli rozmanité aspekty spoločenského a verejného života – výrazná spolková a editorská činnosť, politická angažovanosť, duchovná služba, otváranie ekumenického dialógu omnoho skôr, než bola táto téma výraznejšie prítomná v slovenskej spoločnosti, a v neposlednom rade zjavná zásluha v rámci slovenskej dramatickej literatúry – v spomínaných oblastiach sa Palárik angažoval do posledných síl, s absolútnym nasadením a neochvejnou vierou, že jeho pokrokové a liberálne zmýšľanie a hlásanie náboženskej a národnostnej tolerance môže stať na začiatku zmien v slovenskej politike a spoločnosti. Uhorský vlastenec a slovenský národovec veľkými krokmi prekročil prostredie, z ktorého vy-

šiel a nasledovníkom zanechal výrazný odkaz na poli organizovania národného a literárneho života, dramatického umenia a demokratizačných reforiem v cirkvi.

Ján Palárik – kaplán, redaktor, literát a dramatik

Náklonnosť k literatúre, hudbe a spevu si z domáceho prostredia Palárik odniesol na stredoškolské štúdiá do Žiliny a Kečkemetu, neskôr ju rozvíjal aj na teológii v Ostrihome, Bratislave a Trnave. V trnavskom biskupskom seminári spolu s Jozefom Viktorinom¹, Martinom Hattalom², Jánom Gotčárom³ a grófom Rudolfom Nyárym⁴ vytvorili krúžok národne uvedomelých, liberálne orientovaných seminaristov, s cieľom stať sa „apoštolami pravdy slovenskej“ (Bobula 1871: 503) a zdokonaľovať sa v literatúre, filozofii a v štúdiu jazykov. V seminári sa Palárik nadchol básnickým dielom Jána Hollého a začal čítať almanach *Zora*, čo v ňom značne prebúdzalo národné povedomie. Práve obdobie seminárnych rokov je veľmi dôležité pre ľudské i duchovné dozrievanie Palárika národovca, literáta i politika. V seminári sa venoval podrobnejšiemu štúdiu cudzích jazykov,⁵ zoznamoval sa s dielami encyklopedistov a horlivo čítal hry francúzskych a nemeckých dramatikov.⁶ Otvorenosti Palárikovho

¹ Jozef Karol Viktorin (1822 – 1874) – slovenský katolícky kňaz, vydavateľ slovenskej literatúry, organizátor kultúrneho života a publicista; po štúdiu v trnavskom biskupskom seminári bol v roku 1847 vysvätený za kňaza; ako kaplán pôsobil v Senici, Trstíne, Skalici, v Starom Budíne a od roku 1866 bol farárom vo Vyšehrade (maďarský Visegrád).

² Martin Hattala (1821 – 1903) – jazykovedec, univerzitný profesor, kodifikátor etymologického pravopisu, autor modernej slovenskej gramatiky *Krátka mluvnica slovenská* (1852); po štúdiách v Trnave sa dostal na viedenské Pazmaneum a v roku 1848 ho v Ostrihome vysvätili; ako kaplán pôsobil v Bzovíku pri Krupine a v Hodruši; v roku 1850 získal učiteľské miesto na gymnáziu v Bratislave; od roku 1854 prednášal na univerzite v Prahe.

³ Ján Gotčár (1823 – 1883) – katolícky kňaz, národnokultúrny a školský pracovník, pedagóg a publicista; v roku 1846 vysvätený za kňaza; ako kňaz pôsobil v Pešti, kde spolupracoval so slovenskými vysokoškolskými; v rokoch 1848 – 1856 bol učiteľom na gymnáziu v Banskej Bystrici; v rokoch 1858 – 1867 pôsobil ako školský radca a hlavný dozorca škôl v Oradei (Rumunsko); podieľal sa na založení Matice slovenskej a spoluzakladal slovenské katolícke gymnázium v Kláštore pod Znievom.

⁴ Rudolf Nyáry (1828 – 1900) – ostrihomský kanonik a spisovateľ duchovnej literatúry; po štúdiách teológie a filozofie v trnavskom seminári bol v roku 1851 vysvätený za kňaza; ako kňaz pôsobil na dvore kniežatťa Scitovszkého; v roku 1864 sa stal ostrihonským kanonikom.

⁵ Znalosť poľštiny a češtiny si priniesol Palárik z domova, maďarčinu a nemčinu sa naučil počas stredoškolských štúdií a latinčinu, gréčtinu, francúzštinu a ruštinu sa naučil a zdokonalil v seminári.

⁶ O Palárikovom pôsobení v trnavskom seminári bližšie pozri štúdiu *Za osvetu* (1871) Jána Nepomuka Bobulu uverejnenú v diele *Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského* (Bobula 1871). Akciová spoločnosť Minerva – prvá uhorsko-slovenská knihtlačiareň a vydavateľstvo – vydala v rokoch 1870 – 1871 texty Jána Palárika v dvoch zväzkoch ako zobrazené dielo doplnené textom *Za osvetu* Jána Nepomuka Bobulu, v ktorom autor približuje životné osudy Jána Palárika. Cieľom vydavateľstva a tlačiarne *Minerva* bolo podporovať zbližovanie slovenského a maďarského obyvateľstva sklbením národných a hospodárskych cieľov a vydávať slovenskú a maďarskú literatúru. Len pre zaujímavosť a ako príklad hlbokých slovanských vzťahov a nepretržitej a intenzívnej spolupráce dodáme, že zobrazené dramatické spisy Jána Palárika venovali členovia vydavateľstva chorvátskemu biskupovi Josipovi Jurajovi Strossmayerovi, čo dokladá venovanie na predsádke knihy: „Osvietenému muž, vysokostenému a váženému pánu Josipu Jurju Strossmayeru, diakovárskeho biskupa (...) zastavetel'ovi práv národných, horlivému a srdeč-

ducha bolo blízke chápanie zásad osvieteneckej vedy – kritickosť a dôvera v rozumové poznanie. Nepochybne ho udivoval a fascinoval jedinečný a ambiciózny sumár dovtedajšieho poznania, ktorý mu otváral nové pohľady na fungovanie dobovej spoločnosti. V prepájaní filozofie, morálky a poznania bolo pre Palárika nadmieru inšpiratívne dielo pražského univerzitného profesora Bernarda Bolzana, ktorý sa stal vzorom pre mladých klerikov najmä tým, ako dokázal zosúladiť konkrétny vedecký záujem s ušľachtilou ľudskou a mravnou autoritou. Blízka mu bola aj Bolzanova idea, podľa ktorej viera nezavaruje človeka povinnosti používať vlastný rozum a naopak. Odvahu slobodne sa vyjadrovať, kriticky a nezaujaté myslieť a tiež správne argumentovať získaval Palárik práve pod dojmom z diel Bolzana, Thomasa Hobbsa či Adama Smitha. Z filozofických spisov ho zaujal najmä traktát *Duch zákonov* (1748) Charlesa de Montesquieua, ktorý „detailne poznal a pri rôznych vlastných článkoch ho neraz aj citoval“ (Timko 2017: 8), pretože ho považoval za priekopnícke dielo v oblasti komparatívneho práva a oslovili ho najmä podoby spoločenského zriadenia a politické správanie ľudí v rôznych spoločnostiach, čo neskôr opísal v literárno-politickej úvahe *O vzájomnosti slovanskej* (1864)⁷.

Teologické štúdiá ukončil Palárik v roku 1847, za kňaza ho vysvätili v Ostrihome a poslali do Starého Tekova za kaplána. Revolučné roky 1848 – 1849 prežil v Tekove, kde mal vo farnosti na starosti duchovné a náboženské potreby obyvateľov vo filiálkach, teda vo Veľkých Kozmálovciach a Hronských Kľačanoch. Počas druhej dobrovoľníckej výpravy sa v januári až apríli 1849 schovával na fare v Starom Tekove u Palárika poľský generál Josef Wysocki (1809 – 1873), s ktorým Palárik viedol intenzívne rozhovory o národných veciach, revolúcii i slovanskej vzájomnosti a tento pobyt významne prispel k upevneniu Palárikových sympatií k Poliakom. Ako kaplán burcoval veriacich za národné veci a usiloval sa ich viesť k vzdelaniu a miernosti v požívaní alkoholu, uvedomujúc si ako tento neduh ničí človeka i celé rodiny (v

nému priateľovi umenia, vedy a literatúry, veľkodušnému podporovateľovi podnikov národa slovenského.“ Viac než priateľské vzťahy medzi Jánom Nepomukom Bobulom, slovenským podnikateľom, vydavateľom a politikom (spoluzakladateľ Novej školy slovenskej) a djakovským biskupom Strossmayerom potvrdzuje aj skutočnosť, že chorvátsky biskup Strossmayer bol krstným otcom najstaršieho Bobulovho syna Jána, narodeného v roku 1871. Podrobne Bobula 1870.

⁷ V stati *O vzájomnosti slovanskej* Palárik otvorene charakterizoval slovanskú spoluprácu nelen na úrovni kultúrnej a spoločenskej, ale venoval sa tejto problematike v rámci spoločných politických požiadaviek – zákonne garantovať rovnoprávnosť a slobodný (politický) vývin slovanských národov. Štátom podporovanú asimilačnú politiku Palárik odmieta a ako alternatívu navrhuje spoluprácu národov žijúcich v Uhorsku, lebo každý národ v monarchii má prirodzené a historické právo na rovnosť s tými ostatnými. Jednotlivé národy Uhorska videl Palárik usporiadané do federatívneho zväzku, silného štátu s rovnoprávnosťou jednotlivých národností: „Naproti tomu veľikánsky národ slovanský už mocou svojho rozvetvenia na rozličné vyvinuté kmene pravdepodobne niek centralizácii, ale najvyšš k federácii smeruje, a práve preto on jedine zdá sa byť povolaný rovnoprávnosť a slobodu národov v Európe zachrániť a ustáliť. A v tomto spočíva veľkosť a vznešenosť historickej úlohy, ktorú Slovania v dejinách človečenstva vykonať majú.“ Palárik bol proti založeniu veľkej „všeslovanskej ríše“, jeho cieľom bolo vytvoriť štát, v ktorom by každý kmeň mal svoju vlastnú vládu: „(...) každý jednotlivý kmeň slovanský odvodiť si môže spôsob politiky, akú má sledovať. Každá politika, ktorá protiví sa týmto zásadám, je podľa môjho náhľadu neslovanská, nenárodná.“ Palárikova úvaha o novom politickom usporiadaní monarchie bola návrhom na decentralistickú, federalistickú a demokratickú reformu slovanstva. Celá úvaha pod názvom *O vzájomnosti slovanskej* bola publikovaná v roku 1864 v almanachu *Lipa III* (Palárik 2012).

Starom Tekove založil Spolok striezlivosti). V januári 1850 preložili Palárika za kaplána do Vindšachtu (Štiavnické Bane), kde sa okrem kňazskej pastoračnej činnosti venoval aj redaktorskej práci v prvom po slovensky písanom cirkevnom časopise *Cyrill a Method*⁸, cieľom ktorého bolo okrem iného rozvíjať a pestovať cyrilo-metodskú tradíciu, budovať kontakty so slovanským svetom a publikovať umelecké texty. Na stránkach časopisu uverejňoval Palárik názory na reformu v cirkvi, žiadajúc vytvorenie slovenského arcibiskupstva v Nitre alebo v Trnave, nové usporiadanie diecéz a cirkevného majetku, novú hierarchizáciu (všetko na základe národnej rovnoprávnosti) a presadzoval myšlienku zjednotenia katolíkov s evanjelikmi⁹. Ekumenické názory vyjadril aj umelecky v básňach *Cirkev Kristova* (1850) a *Jednota w Cirkwi* (1850), v ktorých hovorí o potrebe a dôležitosti jednoty vo všetkých rovinách života človeka: „Nech že je aj w národě / Jeden zákon roztomilý! / Národa – neshoda, / Najvětší jest škoda: / Protož nech nás mysl jedna / a nábožný jeden cit / Opanuje, jináč bídná / Wlast' slowanská musí byť. / Jeden duch je swěta w dějstwu. / Nech že je aj w člowěčenstwu!“ (Palárik 1850). Ostrihomské arcibiskupstvo a biskupský zbor Palárik vyzýval, aby boli v uhorských seminároch zriadené katedry slovenskej reči a literatúry pre výchovu kňazského dorastu, ktorý bude v budúcnosti pôsobiť medzi slovenským národom. Reakcie na Palárikovo ekumenické posolstvo a kritiku pomerov vo vnútri cirkvi nenechali na seba dlho čakať. Za presadzovanie ekumenizmu a demokratizačných reforiem v cirkvi prišiel trest v podobe cirkevného väzenia a následné preloženie. V roku 1851 vidíme už Palárika vo Farnosti sv. Terézie v Budapešti, ktorá zabezpečovala „duchovné úkony pre jednotlivé národnosti žijúce v predmestí: Nemcov, Maďarov a Slovákov“ (Kačírek 2016: 133), a tak Palárik na seba prebral starostlivosť o slovenských veriacich farnosti a k jeho povinnostiam, okrem cirkevných, patrila aj výučba náboženstva na školách.¹⁰

Desaťročie strávené v Budapešti otvorilo Palárikovi cestu k bohatej literárnej tvorbe, prekladom, redaktorskej, spolkovej a verejnej činnosti. V rokoch 1852 – 1856 redigoval *Katolícke noviny*, v slovenskom preklade vydával *Spisy pre mládež* Kristofa Schmida, spolu s Andrejom Radlinským¹¹ a Jozefom Karolom Viktorinom¹² organi-

⁸ Časopis *Cyrill a Method* začal vychádzať ako týždenník 14. marca 1850 a vydával ho Andrej Radlinský v Banskej Štiavnici. Redaktorom bol Ján Palárik. V roku 1857 došlo k zlúčeniu časopisu s *Katolíckymi novinami* a vychádzal pod názvom *Cyrill a Method, Katolícke Noviny pre Cirkev, Dom a Školu*.

⁹ Už počas seminárnych čias Palárik bytostne vnímal, že príčinou chabej energie v boji za národné myšlienky je predovšetkým náboženské rozdelenie Slovákov na katolíkov a evanjelikov. Ekumenické myslenie Jána Palárika vyrastalo z poznania slovenskej reality i poznania situácie ostatných slovanských národov.

¹⁰ Vo Farnosti sv. Terézie v Budapešti pôsobil Palárik od 1. júla 1851 do 6. decembra 1862. Nahradil kaplána Karola Sladkého, ktorý sa stal kaplánom pluku. Podrobne o pôsobení Jána Palárika vo Farnosti sv. Terézie v Budapešti pozri Kačírek 2016: 130–136.

¹¹ Andrej Radlinský (1817 – 1879) – slovenský katolícky kňaz, jazykovedec, pedagóg, vydavateľ; zakladateľ Spolku svätého Vojtecha a spoluzakladateľ Matice slovenskej; v rokoch 1849 – 1861 pôsobil v Budíne ako redaktor českej osnovy *Zemského zákonníka*.

¹² V apríli 1852 preložili Viktorina zo Skalice do Starého Budína, kde pôsobil ako kaplán a neskôr sa stal administrátorom farnosti. Od roku 1856 bol kaplánom vo Farnosti sv. Anny v Budíne, kde zostal do roku 1866, keď odišiel do Vyšehrada (Visegrád), aby tu prijal miesto farára.

zozbierku na náhrobný kameň Jána Hollého, sústredoval sa na vydávanie diel pre dospelých i mládež ako aj na vychovávanie mladej generácie a usiloval sa o založenie slovenského cirkevného a literárneho spolku. Pešťbudínski Slováci uvažovali aj o založení nového literárneho časopisu a hľadali osobu, ktorá by stála na jeho čele. Napokon Palárik na túto dôležitú úlohu oslovil v roku 1857 Pavla Dobšinského: „Pre naše nestále polozenie v Pešť-Budíne ani ja, ani Viktorin nemôžeme niečo také podniknúť. Hoci Mallý si želá, aby redaktorom tohto časopisu bol niekto z katolíckej strany, ja a Viktorin nevidíme potrebu, aby pri čisto národnom podujatí sa bral ohľad na náboženskú príslušnosť. Chceme mať súčasného redaktora, či už to bude katolík a či evanjelik. Ba evanjelik by nám bol ešte milší najmä preto, lebo sa môže oveľa slobodnejšie pohybovať než katolícky kňaz. Napokon i preto, aby sa nezdalo, že katolíci chcú slovenskú literatúru akoby monopolizovať, čo by pre náš národ mohlo mať zhubné následky.“¹³ Pre nový slovenský literárny časopis bol navrhovaný „názov *Sokol*, *Besedník* či *Zábavník* a mal vychádzať 2 až 3x mesačne“ (Kačírek 2016: 150), pričom najdôležitejšou podmienkou pri výbere redaktora i obsahu bola odbornosť. A hoci vo vydávaní časopisu slovenskí národovci v Budapešti neuspeli,¹⁴ vo vydavateľských ambíciách sa zastaviť nenechali. Pod názvom *Concordia* (Svornosť) vydali Viktorin a Palárik v roku 1858 literárny almanach, cieľom ktorého bolo zbližiť používateľov spisovnej slovenčiny a staroslovenčiny¹⁵ a odstraňovať konfesionalizmus ako prekážku v zjednotení národných a kultúrnych síl.

Dráma a divadlo

Počas pobytu v Budapešti sa v Palárikovi prebudila aj silná citová náklonnosť zo seminárnych čias – láska k dramatickému umeniu. Navštevoval peštianske divadlá, kde bol očarený „zvlášť umeleckou hrou slávneho herca Emila Devrienta“ (Bobula 1871: 509), venoval sa štúdiu teórie drámy a dramatického umenia, čítal diela francúzskej, nemeckej a slovanskej dramatickej literatúry a pustil sa do písania dramatických textov. Divadelné hry písal Palárik s vedomím, že vytvára repertoár pre divadlo svojej doby. Tvorbou vyzýval ku konkrétnym činom a národným aktivitám. Vysoko kládol význam divadla pre národný život, pretože si plne uvedomoval jeho spoločenský dosah. Dramatické dielo zhmotnené do javiskovej podoby považoval Palárik za najúčinnější prostriedok k pozdvihnutiu národa, rozvoju vzdelania, videl v ňom jedinečnú možnosť na šírenie osvety a agitácie. V súvislosti s divadlom tvrdil, že „jestli nikdá dobrých národných divadelných kusov, v ktorých sa rodinný a spoločenský život národa nášho s jeho dobrými i zlými stránkami, s cnosťami i tŕňami v zajímavých a pikantných výjavoch líčit má, Slovákovi k čítaniu nepodáme: tak ani divadlo u nás nikdy nepovstane, ale ani život náš spoločenský nikdy sa v ná-

¹³ Pozri Palárik 1857.

¹⁴ Periodikum *Sokol. Časopis pre krásne umenie a literatúru* začalo napokon vychádzať v roku 1860 v Banskej Štiavnici. Časopis patril k najčítanejším periodikám. Jeho prvým redaktorom a vydavateľom bol Pavol Dobšinský. Pod Dobšinského vedením vyšli len dva ročníky, časopis po ňom prevzal Viliam Pauliny-Tóth, ktorý ho viedol v rokoch 1862 – 1869.

¹⁵ Išlo o češtinu čiastočne prispôbosenú pre Slovákov. Jej pravidlá vypracoval a vydal Andrej Radlinský pod názvom *Pravopis slovenský s krátkou mluvnici* (1850). V päťdesiatych rokoch 19. storočia sa v tejto reči úradovalo a v niektorých školách aj učilo.

rodní nepreporodí, nezošlehtí.“ (Beskydov 1860: 14). Palárik pocítil ohromnú silu a možnosti divadla, jeho bezprostredné komunikačné schopnosti, ktoré vedia preklenúť aj negramotnosť ľudu a národne ho formovať. Prvú hru, ktorú napísal, nazval *Slovenský kosec* (1857) a o rok neskôr ju uverejnil v almanachu *Concordia* pod názvom *Inkognito*. Druhú veselohru pod titulom *Drotár* publikoval v roku 1860 v almanachu *Lipa* a divácky i čitateľsky najúspešnejšiu hru *Zmierenie alebo Dobrodružstvo pri obžinkoch* mu uverejnili opäť v almanachu *Lipa* v roku 1862. Historickú drámu *Dimitrij Samozvanec* už zverejniť nestihol, vyšla posmrtno v jeho zobraňoch dramatických spisoch (Palárik, 1871).

V dramatickom písaní sa Palárik prejavil ako dramatik so značným divadelným cítením, na čom mali nemalú zásluhu aj časté návštevy divadelných predstavení peštianskych divadiel a tiež štúdium odbornej literatúry. Vo všetkých troch veselohrách vynikajúco využil staré, značne príťažlivé a populárne divadelné prostriedky – zámenu osôb, slovné skomoleniny, preoblečenie a nedorozumenia, ktoré z toho vyplývajú. Do tohto pôsobivého a pútavého divadelného šatu zakomponoval vlastné ideové a názorové postuláty, aj vlasteneckú a už oneskorenú obrodeneckú agitáciu. Slovenskej národnej veci, slovenskej inteligencii, ale aj ľudovým vrstvám sa usiloval nakloniť zámožných ľudí s pevným spoločensko-ekonomickým zázemím z radov meštianstva, mestských bohatých vrstiev a napokon aj z radov aristokracie. O Palárikovom vzdelaní a divadelnom rozhlade veľa hovoria aj jeho teoretické práce. V teoretizujúcej stati zameranej na sociálnu funkciu drámy *Dôležitosť dramatickej národnej literatúry* publikovanej v časopise *Sokol* v roku 1860, analyzuje význam, poslanie a spoločenské funkcie drámy a divadla, pričom v intenzite dopadov a účinkov dáva prednosť divadlu pred literatúrou. Na drámu nazerá prísne národno-obrodenecky – vyzdvihuje jej výchovno-sociálnu funkciu a schopnosť ponúknuť divákovi vhodný, najmä domáci vzor, čím sa zároveň podnieti vzdelanosť národa a utvorí sa tak národná inteligencia.

Po uverejnení Palárikovej veselohry *Inkognito* bolo na Slovensku skutočne cítiť „čulejší“ divadelný ruch. Najmä v kruhoch národne uvedomelej mládeže sa začínajú formovať ochotnícke divadelné spoločnosti, ktoré inscenujú Palárikove veselohry – ako prví uviedli *Inkognito* 24. augusta 1859 študenti z Prešova v mestečku Nemecká Ľupča a veľmi rýchlo sa objavilo aj na ochotníckych javiskách mnohých slovenských miest a miestiek (v roku 1859 v Banskej Bystrici hru pripravovali študenti alumnea, ale predstavenie bolo pre jeho obsah zakázané; v roku 1859 uviedli hru v Martine a Ratkovej a neskôr tiež v Pribyline, Tisovci, Trenčíne, Trnave, Ľubietovej, Liptovskom Mikuláši a na ďalších ochotníckych javiskách).¹⁶ Možno povedať, že Palárikove veselohry zaplavili slovenské ochotnícke scény a ochotníci nimi často otvárali divadelnú sezónu alebo miestne ochotnícke divadlo. Palárik hrami potvrdil, že na prebudenie národného života nič nepôsobí tak intenzívne a zadarmo, ako národná dramatická literatúra a divadlo.

Srbské národné divadlo a Palárikovo *Inkognito*

¹⁶ Podrobne o uvádzaní Palárikových hier na slovenských profesionálnych a ochotníckych javiskách pozri v publikácii *Palárik žije. Súborné dramatické dielo Jána Palárika* (2017) editora a autora Martina Timka. V závere publikácie podáva Timko komplexný prehľad inscenačnej tradície Palárikových hier v slovenských profesionálnych divadlách a tiež súpis uvádzania hier na ochotníckych javiskách do roku 1920 na Slovensku.

Problematika národného odrodilstva a satirické stvárnenie falošnosti ľudských charakterov i spoločenského života zobrazené v Palárikovom *Inkognite* nepochybne zaujali nielen Slovákov, ale aj iné slovanské národy žijúce v mnohonárodnostnej habsburskej monarchii, pretože dielo zhmotňovalo ich národné cítenie a pozorovali v ňom aj vlastné osudy. Veselohrou *Inkognito* (1858) nadviazal Palárik na *Kocúrku* Jána Chalupku a oživil pestrú paletu kocúrkovských postáv. Kým Chalupka vytváral vo svojich hrách dva krajné póly postáv a ich charaktery sa v priebehu hry nemenili, Palárik vsúva medzi dobré a zlé postavy ešte hrdinu, o ktorého sa v hre „bojuje“ – často idealizovaného hrdinu, národovca ako protiklad k malomestskému odrodilcovi. Charakter týchto hrdinov nie je vopred daný, mení sa v priebehu hry, ide o to, na ktorú stranu sa postava prikloní (v *Inkognite* sú to vdova Sokolová a jej dcéra Evička – na začiatku hry odnárodnená Everlin sa postupne mení pod vplyvom národovca Jelenského na slovenskú Evičku Sokolovú). Komiku a napätie v hre *Inkognito* vystaval Palárik na zámene mien a osôb a hoci zápletku prevzal z francúzskej hry, postavy a prostredie sú originálne a vychádzajú zo slovenskej reality. Palárik sa hrami usiloval o získanie bohatších vrstiev spoločnosti na podporu emancipačných snáh Slovákov, a preto do veselohier umiestňoval postavu, o ktorú sa „bojuje“, čím vyjadroval svoje politické názory a spoločenské tendencie.

A práve Palárikovu veselohru *Inkognito* uviedli v Budapešti srbskí vlastenci v rámci jednej zo „slovanských zábav“, ako sa v 19. storočí nazývali divadelno-tanečné spoločenské stretnutia. V dome bohatého obchodníka, statkára a úradníka Josipa Stankovića-Duku, brata známeho srbského hudobného skladateľa Kornelijeja Stankovića, sa začiatkom roka 1861 sformoval umelecký súbor pod názvom Dobrovoľnícka divadelná spoločnosť v Budíne (Dobrovoľjačko pozorišno društvo u Budimu; na niektorých plagátoch uvádzané aj ako Dobrovoľjno pozorišno društvo) ako srbská amatérska divadelná spoločnosť (Марјановић 2011: 25). Cieľom divadelnej spoločnosti bolo propagovať ideu založenia srbského profesionálneho divadla a získavať peňažné prostriedky pre budúce národné divadlo. Srbskí vlastenci – obchodníci, úradníci, vzdelanci – žijúci v Pešti a Budíne a najmä študenti zoskupení okolo Tekeliana¹⁷ vnímali divadlo ako dôležitú národnú ustanovizeň, prostredníctvom ktorej môžu podporovať národné sebavedomie a bojovať za národné práva. Uvedomovali si potrebu vzniku profesionálneho divadla v materskej krajine a preto sa rozhodli podporiť jeho vznik najmä finančnými prostriedkami. Na tento účel im slúžili výťažky z predstavení uvádzaných v dome Stankovića. Podrobný opis srbských predstavení uvedených v záhrade Stankovićovcov v Budíne v roku 1861 podáva v štúdiu „Културна збивања међу Србима у Пешти и Будиму 1860–1861. И њихове позоришне представе II–III“ (*Kultúrne udalosti medzi Srbmi v Pešti a v Budíne 1860 – 1861. A ich divadelné predstavenia II – III*) divadelný historik Božidar Kovaček (Ковачек 2003), ktorý zrekonštruoval chronológiu predstavení, repertoár, venoval sa spôsobu inscenovania jednotlivých textov, podal detailné životopisy interpretov a upozornil tiež na zaujímavé spoločné kultúrno-vzdelávacie aktivity Srbov a Slovákov pôsobiacich v tom období v Budíne a v Pešti.

¹⁷ Tekelianum (Collegium Tökölyanum) – vzdelávacia ustanovizeň a nadácia, ktorú v roku 1838 založil v Pešti právnik a mecenáš Sava Popović Tekelija (1761 – 1842) s cieľom, aby v nej mohli študovať chudobní a najlepší srbskí žiaci a študenti pochádzajúci z krajov, kde žili Srbi.

V záhrade Stankovićovcov postavili v roku 1861 divadelnú dvoranu, takzvané letné javisko, na ktorom postupne inscenovali päť dramatických textov (tri srbské komédie, jednu veselohru neznámeho nemeckého autora a Palárikovo *Inkognito*), ktoré uviedli v ôsmich predstaveniach. O predstaveniach budínskeho amatérskeho divadla informovali ručne písané plagáty, z ktorých sa môžeme dozvedieť nielen názov hry, meno autora a obsadenie, ale bola na nich uvedená aj cena vstupného a zároveň informácia o možnosti dobrovoľných príspevkov na novovznikajúce Srbské národné divadlo v Novom Sade. (Ковачек 2003: 44) Zo vstupného sa hradili výdavky na divadelnú produkciu u Stankovićovcov a všetky ostatné príspevky šli na divadlo do Nového Sadu.

Inscenovanie slovenskej hry v srbskom preklade v dome Stankovićovcov možno zaradiť k nepochybne zaujímavým a výnimočným počinom srbských vlastencov, ktorí siahli po diele vtedy ešte neznámeho slovanského autora. Palárik sa v kruhoch pešťbudínskych slovanských intelektuálov, podnikateľov, literátov, študentov a vlastencov síce obratne pohyboval, avšak o jeho dramatických aktivitách, ktoré navyše publikoval pod pseudonymom Beskydov, tušil len málokto. Dokonca len vďaka uvedeniu *Inkognita* v Budapešti a vyvolaniu autora na javisko sa auditórium a neskôr aj literárna a divadelná verejnosť dozvedeli, kto sa za menom Beskydov skutočne ukrýva. Na tomto mieste však treba uviesť, že Palárikove kontakty so Srbmi sa nezačali až uvedením jeho *Inkognita* v dvorane Stankovićovcov, ale o niekoľko rokov skôr, počas početných stretnutí s predstaviteľmi Matice srbskej a s redaktormi časopisu *Letopis Matice srbskej*. Spolu s Jozefom Viktorinom sa 12. januára 1858 stretli s vtedajším tajomníkom Matice srbskej a neskorším riaditeľom Srbského národného divadla v Novom Sade, Jovanom Đorđevićom, a práve Đorđević zoznámil svojho nasledovníka Antonija Hadžića¹⁸ so slovenskými kňazmi a redaktormi. (Ковачек 2003: 42) O tri roky neskôr nachádzame už Hadžića v dome Josipa Stankovića v úlohe iniciátora a organizátora divadelných podujatí. On bol dušou amatérskej divadelnej spoločnosti, niekedy dokonca ako najstarší a najskúsenejší aj režisoval, a keď bolo potrebné, zhostil sa malých hereckých rolí. V roku 1861 práve Hadžić „upozornil na Palárikove diela svojho chránenca Kostu Ruvaraca“ (Ковачек 2003: 42), ktorý Palárikovo *Inkognito* upravil pre potreby srbských divadelníkov.

V päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. storočia sa v Budapešti divadelníctvo rozvíjalo v značnej miere. Dlhoročnú tradíciu a viacero kamenných scén malo v meste nemecké a maďarské divadelníctvo a z nemaďarských národov boli „najaktívnejší miestni Srbi“. (Kačirek 2016: 210) V dome bohatého srbského obchodníka a vlastenca Stankovića usporadúvali pešťbudínski Srbi spoločenské stretnutia, ktoré mali charakter národných podujatí a boli spojené s uvádzaním divadelných hier. Ako sme už spomínali, v roku 1861 videli diváci v záhrade Stankovićovcov dovedna osem predstavení, medzi nimi aj Palárikovu hru *Inkognito*, ktorú srbskí amatérski divadelníci uviedli dvakrát (hra mala premiéru 11./23. 6. 1861¹⁹ a repríza sa konala 25. 6./7. 7. 1861). Z reprízy inscenácie sa zachoval dokonca plagát, vďaka ktorému poznáme

¹⁸ Antonije Tona Hadžić (1831 – 1916) – v rokoch 1859 – 1895 bol tajomníkom Matice srbskej, neskôr sa stal jej predsedom; pôsobil ako redaktor časopisu *Letopis Matice srbskej*; počas pobytu v Budapešti organizoval spolu s Lazom Kostićom predstavenia na podporu Srbského národného divadla v Novom Sade a stál pri zrode Dobrovoľníckej divadelnej spoločnosti; pôsobil ako dramaturg, režisér a riaditeľ Srbského národného divadla v Novom Sade.

¹⁹ 11. júna 1861 – podľa juliánskeho kalendára.

celkové obsadenie, miesto, dátum a čas konania a tiež aj cenu vstupeniek a požiadavku na dobrovoľné príspevky pre profesionálne divadlo. (Ковачек 2003: 40)

Dopisovateľ novín *Pešťbudínske vedomosti* podpísaný skratkou J. A. P. o tomto spoločensko-kultúrnom stretnutí podal pomerne obsiahlu správu, z ktorej sa dozvedáme nielen o samotnom priebehu slovanskej zábavy, ale aj o zámeroch jej usporiadania, o prijatí hry *Inkognito* obecnstvom a tiež o „odhalení“ totožnosti dramatika. Výnimočné podujatie sa konalo v záhrade Josipa Stankovića od piatej hodiny popoludní 23. júna 1861 a zišlo sa na ňom „početné mužské obecnstvo záležiacie zo Srbov a Slovákov (...) a hra sa pod holým nebom – teda v aréne – srbskými zástavami a národnými farbami ozdobených miestnosti započala.“ (J. A. P. 1861: 2) Na divadelnú zábavu boli pozvaní najmä Slovania žijúci v Budapešti, pretože výťažok z podujatia bol venovaný na formujúce sa Srbské národné divadlo v Novom Sade²⁰: „Jako je známo, má sa v Novom Sade národné srbské divadlo založiť, ku ktorému cieľu v krajoch srbských dobrovoľné zbierky a príspevky sa usporadujú (...) aby sa nie len Srbom, ale i druhým tutejším Slavianom na oltár osvety národnej peňažite prispieť príležitosť zavdala.“ (J. A. P. 1861: 4) Srbskí ochotnícki herci – predovšetkým členovia rodiny Stanković-Duka²¹ – našťudovali Palárikovo *Inkognito* v srbskom preklade či skôr v „posrbčení“ vtedajšieho študenta práva, spisovateľa Kostu Ruvaraca²², kto-

²⁰ Prvá profesionálna divadelná skupina v Srbsku bola založená v roku 1838, v Novom Sade. Išlo o „Letečné diletantsko pozorište“, ktoré do roku 1840 hrávalo v Novom Sade, Zemune a v Pančeve; od júna 1840 do roku 1841 hrávalo v Záhrebe (pod názvom Domorodno teatralno društvo) a napokon v roku 1842 sa členovia tohto divadla stali súčasťou už existujúceho belehradského Divadla pri colnici (Teatar na Đumruku) – prvého profesionálneho divadla v Belehrade. Práve spomínaní novosadskí divadelníci a národovci mali najväčšiu zásluhu na tom, že v šesťdesiatych rokoch 19. storočia sa u južných Slovanov formujú prvé stále profesionálne divadelné súbory (Nový Sad – 1861, Záhreb – 1861, Belehrad – 1868). Srbské národné divadlo (Srpsko narodno pozorište) bolo osnované 28. júla 1861 v Novom Sade na zasadnutí Srbskej čítárne (Srpska čitaonica), ktorej predsedal Svetozar Miletić, ako národná ustanovizeň, cieľom ktorej bolo pozdvihovať kultúrnu úroveň Srbov, povzbudzovať národné povedomie a prostredníctvom dramatického a hereckého umenia prenášať z javiska srbský jazyk a srbskú históriu divákovi. Podrobne o zakladaní a vzniku profesionálnych divadiel u južných Slovanov a o histórii Srbského národného divadla v Novom Sade pozri napríklad v textoch: Стојковић 1979; Марјановић 2011; Максимовић 2012.

²¹ Hlavnú úlohu bohatej vdovy po kocúrkovskom richtárovi, pani Sokolovú stvárnila Pava (Paulina) Stankovićová (Sokolovička); jej dcéru Evičku hrala Mara Dukina (Evica); slúžku Sokolovej Borku, Ruvaracom premenovanú na Martu, zahrala Pava (Paulina) Dukina; radného pána z Kocúrkova (Ruvarac zmenil názov mestečka na Krstovo), pána Potomského, stvárnil Đorđe Maksimović; jeho syna Jána Jelenfyho (u Ruvaraca Milan Jelenfi) zahral Mita Krestić a úlohy básnika Jána Jelenského sa zhostil organizátor predstavenia Antonije Hadžić. Len pre zaujímavosť doplníme, že malú úlohu úradníka si zahral jeden z najznámejších srbských básnikov Laza Kostić. Podrobne o obsadení pozri Ковачек 2003: 40.

²² Kosta Ruvarac (1837 – 1864) – brat významných srbských historikov Ilariona a Dimitrija Ruvaracových; srbský literárny kritik, literát a blízky priateľ Lazu Kostića; bol zakladateľom a najaktívnejším členom srbskej peštianskej literárnej skupiny „Preodnica“ (po slovensky Dennica alebo Zornička); v Budapešti študoval právo, literatúru a estetiku (dizertačnú prácu obhájil v januári 1864); zaujímal sa o rôzne literárne žánre – písal prózu (*Karlovačský žiak*, 1862), etnografické štúdie a literárne kritiky; mal značný podiel na budovaní a formovaní srbského národného divadla – stál pri zrode srbského amatérskeho divadla v Budapešti, do srbčiny preložil sedem dramatických textov, ako herec účinkoval v predstaveniach usporadúvaných v Budapešti v dome Josipa Stankovića a venoval sa teórii drámy (je autorom kritiky na drámu s historicko-národnou tematikou

rý si v predstavení dokonca zahral postavu učiteľa Starosvetského (u Ruvaraca to bol učiteľ Zdravković). Na margo prekladu treba dodať, že dopisovateľ a zároveň priamy účastník podujatia J. A. P. hodnotil preklad ako „dobrý“ a to, čo v pôvodnom texte sa „na živel slovenský vsťahuje, prekladateľ so živlom srbským do súzvuku prepracoval“ a za preklad si nepochybne zaslúži pochvalu. (J. A. P. 1861: 2)

Vďaka Ruvaracovmu prekladu²³ ale aj tendenciám, ktorú veselohra zastupovala, sa Palárikovo *Inkognito* dostalo aj na javiská srbských divadiel – hru si vypýtal Jovan Đorđević²⁴, aby ju mohli uviesť na scéne Srbského národného divadla v Novom Sade. Žiaľ, o uvedení *Inkognita* v Srbskom národnom divadle vieme len veľmi málo. Archív Srbského národného divadla v Novom Sade nám neponúka dobové plagáty, a tak na základe ohlasov a recenzií v dobovej tlači môžeme zrekonštruovať len obsadenie a počet repríz.²⁵ Palárikovo *Inkognito* malo v divadle premiéru 29. augusta 1862 a dožilo sa desiatich repríz. V roku 1867 ho inscenátori zo Srbského národného divadla uviedli aj vo Veľkom Bečkereku (dnešný Zrenjanin), kde *Inkognito* zaznamenalo päť repríz. Hra mala medzi srbskými divákmi dobrú odozvu najmä preto, lebo akcentovala tendencie srbského národa postaviť sa proti maďarizácii a reflektovala národno-politické úsilia vtedajšieho Srbského národného divadla. Na uvedení hry záležalo najmä zakladateľovi a riaditeľovi divadla Jovanovi Đorđevićovi, o čom svedčí aj Đorđevićov záujem o dobrý preklad hry, keď pôvodný preklad až trikrát vrátil Ruvaracovi s tým, že by bolo vhodné text *Inkognita* viac inkorporovať na srbské pomery. (Ковачек 1973) Đorđević v liste Hadžićovi napísal, že ak by sa z „Potomského a Jelenfyho urobili srbskí maďaróni“ (Ковачек 2003: 44), mohla by sa hra inscenovať aj v Srbskom národnom divadle.²⁶

Herceg Vladislav Jovana Subotića).

²³ Kosta Ruvarac pripravil preklad – „posrbčenie“ *Inkognita* v roku 1861 pre Dobrovoľnícku divadelnú spoločnosť v Budíne. Zapálenosťou a angažovanosťou v amatérskej divadelnej spoločnosti i vo formujúcom sa národnom divadle zastával Ruvarac miesto jedného z najvýznamnejších podporovateľov myšlienky divadla ako národnej inštitúcie.

²⁴ Jovan Đorđević (1826 – 1900) – srbský literát, zakladateľ srbských divadiel; iniciátor myšlienky založenia Srbského národného divadla; bol prvým riaditeľom Srbského národného divadla (1861 – 1867), dramaturgom, zostavovateľom repertoáru, prekladateľom i režisérom; na pozvanie srbského kniežaťa Mihaila Obrenovića odišiel v roku 1867 s časťou novosadského ansámblu hosťovať do Belehradu, kde založil Národné divadlo a od roku 1868 pôsobil ako jeho riaditeľ. Đorđević presadzoval myšlienku, že bez vlastnej kultúry a autochtónneho jazyka sa moderný národ nemôže zjednotiť a konštruovať a práve tomuto cieľu najefektívnejšie slúži národné divadlo.

²⁵ Podrobne o uvedení *Inkognita* v Srbskom národnom divadle v Novom Sade a Vo Veľkom Bečkereku pozri v encyklopédii Srbského národného divadla (ECHII).

²⁶ Archívny výskum Dr. Božidara Kovačeka dokumentuje, že Ruvarac na naliehanie Đorđevića takmer rok pracoval na novom preklade *Inkognita*. Súhlasil, že Palárikov text ešte viac „posrbčí“ a preklad prepracuje podľa inštrukcií. Đorđević vrátil Ruvaracovi preklad trikrát a ten ho na štvrtý raz poslal Đorđevićovi so slovami, že teraz „je v ňom ťažko niečo zo slovenského nájst“. (Ковачек 2003: 44). O osudoch jednotlivých verzií prekladu nemáme žiadne informácie. V zobraňovaných spisoch Kostu Ruvaraca (Поповић 1866) sa preklad *Inkognita* nenachádza, nemôžeme teda prvotnú či jednu z ďalších verzií porovnať s originálom v zmysle miery „posrbčenia“ textu v oblasti lexiky či reálií. Ruvaracov preklad *Inkognita* vyšiel neskôr spolu s inými „posrbčenými“ dramatickými textami v piatom zväzku *Srbská literatúra – Dráma* pod redakciou Petara Marjanovića (Марјановић 1987).

Na predstavení *Inkognita* v dome Stankovičovcov bol prítomný aj Ján Palárik, ktorého obecenstvo už po druhom dejstve vyvolávalo na scénu. Na konci predstavenia za hlučného a hromového „Živili“ a „Sláva“ vystúpil Palárik na pódium, kde mu Mara Dukina (stvárnila úlohu Evičky) veniec „s trikolorom slavianskym doručila a ho tým pred obličajom nebies a obcenstva k ďalším dramatickým dielam vyzvala.“ (J. A. P. 1861: 2) Za hromového živio sa Palárik hereckám poďakoval a dojatým hlasom povedal: „Nech žijú Srbi, nech žijú Slovania.“ (Ковачек 2003: 45) Pre Palárika to bolo skutočne výnimočné podujatie, veď po prvý raz videl realizáciu vlastnej hry na javisku, a tak prvé verejné ovácie a uznanie dostali sa mu „nie od svojich vlastných rodákov, lež od spolukmenovcov Srbov.“ (J. A. P. 1861: 2) A hoci malo predstavenie súkromný charakter, zišlo sa na ňom množstvo národovcov, medzi ktorými nechýbali slovenskí spisovatelia, srbskí vlastenci a žiaden „kmen slaviansky“, ktorí hru prijali s nadšením a ováciami tak, že „potleskom a vyvolávaníu nebolo konca kraja a perá kvetov (kytice, bukrety) len tak pršali na javište“.²⁷ Až do uvedenia *Inkognita* u Stankovičovcov len málokto okrem Palárikových priateľov vedel, kto je autorom úspešných veselohier. Identita Beskydova vyšla teda najavo až počas pešťbudínskeho predstavenia hry *Inkognito*, keď dvaja srbskí právnici vyvolali Palárika na javisko, hoci on chcel zostať utajený medzi obecenstvom. Takto sa aj slovenskí čitatelia a ochotnícka mládež dozvedeli, že autorom obľúbených divadelných veselohier *Inkognito* a *Drotár* je slovenský katolícky kňaz Ján Palárik.

Kontinuálne priateľské vzťahy a spolupráca medzi Slovákmi a Srbmi v Budapešti sa uvedením Palárikovho *Inkognita* v záhrade Stankovičovcov neskončili. Rozvíjali sa intenzívnejšie a pravidelnejšie, a to nielen pri sledovaní divadelných predstavení, ale aj pri spoločných stretnutiach. Len niekoľko dní po premiére *Inkognita* zavítala do Budapešti slovenská delegácia vedená Jánom Franciscim, aby odpovedala Memorandum národa slovenského podpredsedovi uhorského snemu Kalmánovi Tiszovi. Po odovzdaní dokumentu sa členovia delegácie (Jozef Miloslav Hurban, Štefan Marko Daxner, Ján Francisci a Viliam Pauliny Tóth) spolu s manželkami posledných dvoch menovaných, vybrali na Margitin ostrov, aby si po náročnom dni oddýchli. Ako sa približovali k brehom ostrova, začuli „čarovné zvuky tamburice srbskej“ (Budín 1. júla 1861) a len čo vystúpili, ocitli sa v obklúčení srbskej mládeže. Nasledovali spoločné piesne a tance, zdravice a príhovory. Prítomných po srbsky pozdravil Jozef Miloslav Hurban a odpoveď v srbčine predniesol Kosta Ruvarac. Ako uvádza dopisovateľ *Pešťbudínskych vedomostí*, išlo o náhodné stretnutie a nie všetci jeho účastníci sa predtým poznali, avšak „bližšiu osobnú známosť vynahrádzovala osobná bratrská láska a vzajemnosť slavianska.“ (Budín 1. júla 1861) O tri dni neskôr, 30. júna 1861, sa Slováci a Srbi opäť stretli v dome Stankovičovcov, aby

²⁷ Citované z listu, ktorý o predstavení *Inkognito* v Budapešti napísal a do redakcie časopisu *Sokol* zaslal advokát a politik Ľudovít Turzo-Nosický. Priam emotívne opísal herecké umenie i kostýmy, nadšený bol najmä krásou a hereckými výkonmi mladých Srbiok: „Ty utešené Srbskyne nikdy som ešte v tak početnom kole a tak krásne nevidel. Ten národný kroj, ty serbianky modré a oplecká s bielymi rukávami – ach, ako malebne vypadaly na švihlých driechkoch a okrúhlych, snehobielych ramenách nositeľkyn svojich! A ty tu i tu zádušné tu i tu veselé, vždy ale nežné a nevýslovne milé ťahy prekrásnych tvárick – darmo sa namáham opisovať. Kdo si chceš predstavíť Srbkyniu, idz ta, kde ju možno kvitnúcu v národnom odeve vidieť a pochopiť tak ako ja; opísať ju nebudeš moct', oj, ale na milý dojem, pod ktorým vzdýchne srdce tvoje, nezabudneš nikdy.“ Podrobne pozri článok *Z Budína* 1861.

si pozreli reprízu veselohier *Kobno ime* (*Osudné meno*) a *Tvrđica* (*Skupáň*), z ktorých prevedenia bol autor článku nadšený a vysoko vyzdvihol najmä herecké výkony Pavy Stankovićovej a Mary Dukovej: „Tie potlesky, ktoré sa skončiť nechcely, tie početné vyvolávania, tie vence a kvety, ktoré na javište lietaly, vydávajú dostatočné svedectvo, jak o dobrom prevedení kusov, tak aj o vytržení tom, do jakého obecnstvo prišlo.“ (Budín 1. júla 1861) Po predstavení nasledovali spoločné piesne srbské i slovenské pri tamburiciach a tancovalo sa srbské kolo. Okrem chvál na predstavenie („A nebolo brata, ktorý by sa v tomto kole bratov srbských pri tak ušlechtilom národnom pôžitku duše, nebol cítil blaženým.“) a podpory slovanskej vzájomnosti autor článku v závere pripomína, že výťažok z predstavenia „na srbské divadlo novosadské obetovaný je.“ (Budín 1. júla 1861) Aj touto účasťou na predstavení srbských veselohier prispeli slovenskí národovci k vzniku a rozvoju srbského profesionálneho divadla.

Uvedenie *Inkognita* srbskými vlastencami malo pre Palárika mimoriadny význam. Po prvý raz videl na javisku vlastnú hru, prezradila sa jeho identita ako dramatika, no najmä, potvrdili sa jeho idey o slovanskej vzájomnosti a spolupráci medzi slovanskými národmi. Navyše, hra našla svoje miesto aj na srbských javiskách a jej nosné myšlienky postupne prenikali medzi Slovanov na Balkáne. Slovanské obecnstvo nesporne videlo v *Inkognite* osoby a výjavy z „vlastného“ života, počulo súdobé názory na spoločnosť i politiku, vnímalo predsudky aj možnú nápravu ľudského charakteru. Hra oplýva humorom, komickými situáciami, reálnym jazykom (jazyk je často hrubý až farsovitý), pravdivosťou a najmä, ukazuje aj dramatikovu znalosť divadelného javiska. Všedná situačná veselohra postavená na princípe dvojníctva (zámeny postáv) popretkávaná národnými a sociálnymi motívmi bola nepochybne tou najlepšou voľbou pre podujatie, na ktorom sa v júni 1861 vyberali peňažné prostriedky pre založenie a fungovanie Srbského národného divadla.

Citovaná literatúra

- Beskydov, Ján. „Dôležitosť dramatickej národnej literatúry“. Sokol. Časopis pre krásno umenie a literatúru 1(2), 1860: 13–14; 1(3), 1860: 21–23.
- Bobula, Ján Nepomuk. „Za osvetu“. [In:] Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského. 2. zv. Pešť: Minerva, 1871: 501–518.
- „Budín 1. júla“. Pešťbudínske vedomosti 1(32), 5.7.1861: 2–3.
- J. A. P. „Budín 24. júna“. Pešťbudínske vedomosti 1(30), 28. 6. 1861: 2.
- Kačírek, Ľuboš. Národný život Slovákov v Pešťbudíne v rokoch 1850 – 1875. Békescsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete/Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku; Korridor Könyvek – Korridor Knihy, 2016.
- Palárik, Ján. Ján Palárik Pavlovi Dobšinskému (list). Pešť 18. 10. 1857. [In:] LA SNK, sg. A 1158.
- Palárik, Ján. „Jednota v Církvi“. Cyrill a Method 1(16), 1850.
- Palárik, Ján. O vzájomnosti slovanskej. Zlatý fond denníka SME, 2012. <http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1757/Palarik_O-vzajomnosti-slovanskej> 29.04.2021
- Palárik, Ján. Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa slovenského 1. zv. Pešť: Minerva, 1870.
- Palárik, Ján. Sobrané dramatické spisy Jána Palárika, (Beskydova) slavného spisovateľa

- slovenského 2. zv. Pešť: Minerva, 1871.
- Stojković, Borivoje. Istorija srpskog pozorišta od srednjeg veka do modernog doba (drama i opera). Beograd: Muzej pozorišne umetnosti Srbije, 1979.
- Timko, Martin (red.). Palárik žije. Súborné dramatické dielo Jána Palárika. Raková: Životnými cestami Jána Palárika – združenie, 2017.
- „Z Budína. (Hra Incognito)“. Sokol 2/19, 1861: 151–152.
- ЕЧП: *Енциклопедија Српског народног позоришта* < <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=4872>> 28.06.2021.
- [ESNP: *Enciklopedija Srpskog narodnog pozorišta* < <https://www.snp.org.rs/enciklopedija/?p=4872>> 28.06.2021]
- Ковачек, Божидар. „Културна збивања међу Србима у Пешти и Будиму 1860–1861. И њихове позоришне представе II–III“. Зборник Матице српске за сценске уметности и музику 28–29, 2003: 29–91.
- [Kovaček, Božidar. „Kulturna zbivanja među Srbima u Pešti i Budimu 1860–1861. I njihove pozorišne predstave II–III“. Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku 28–29, 2003: 29–91]
- Ковачек, Божидар. Преписка између Јована Ђорђевића и Антонија Хацића (1859–1895). Нови Сад: Српско народно позориште, 1973.
- [Kovaček, Božidar. Prepiska između Jovana Đorđevića i Antonija Hadžića (1859–1895). Novi Sad: Srpsko narodno pozorište, 1973]
- Максимовић, Зоран. „Сто педесет година Српског народног позоришта“. Свеске Матице српске: грађа и прилози за културну и друштвену историју 14, 2012: 7–12.
- [Maksimović, Zoran. „Sto pedeset godina Srpskog narodnog pozorišta“. Sveske Matice srpske: građa i prilozi za kulturnu i društvenu istoriju 14, 2012: 7–12]
- Марјановић, Петар. „Оснивање и рад Српског народног позоришта у Новом Саду (1861–1914)“. Зборник Матице српске за сценске уметности и музику 45, 2011: 23–51.
- [Marjanović, Petar. „Osnivanje i rad Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu (1861–1914)“. Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku 45, 2011: 23–51]
- Марјановић, Петар (прир.). Посрбе. Београд: Нолит, 1987.
- [Marjanović, Petar (prir.). Posrbe. Beograd: Nolit, 1987]
- Поповић, Ђорђе (прир.). Скупљени списи Косте Руварца. Део 1. Нови Сад: Издао Ђ. Поповић, 1866.
- [Popović, Đorđe (prir.). Skupljeni spisi Koste Ruvarca. Deo 1. Novi Sad: Izdao Đ. Popović, 1866]

Јулијана Бењова

УНИВЕРЗАЛНОСТ И ЈЕДИНСТВЕНОСТ ПАЛАРИКОВОГ ДЕЛА
INKOGNITO (ИНКОГНИТО) У КОНТЕКСТУ ОСНИВАЊА СРПСКОГ
НАРОДНОГ ПОЗОРИШТА

Резиме

Активности и уметничка дела словачког католичког свештеника, уредника, драмског писца и организатора друштвеног и политичког живота Јана Паларика, у другој половини 19. века премашили су хоризонте Хабзбуршке монархије. Књижевне и друштвено-политичке трагове Паларииковог деловања налазимо и међу Србима који живе у Будимпешти а који су 1861. године изабрали Палариикову комедију *Инкогнито* као једну од могућности за прикупљање финансијских средстава за функционисање Српског народног позоришта у Новом Саду, које је било у процесу оснивања. То што *Инкогнито* изводе српски родољуби било је за Паларика од посебног значаја. Први пут је на сцени видео сопствену представу, чак је разоткривен и његов идентитет као драмског писца када је публика током представе сазнала да се иза псеудонима Бескидов (Beskydov) крије будимпештански свештеник Паларик, али пре свега – биле су потврђене његове идеје о словенској узајамности и сарадњи између словенских народа. Поред тога, комад је нашао своје место и на српским сценама и његове главне идеје постепено су продирале међу Словене на Балкану. Мађарски патриота и словачки националиста далеко је прекорачио средину из које је потекао и својим следбеницима је оставио значајно наслеђе на пољу организовања националног и књижевног живота, драмске уметности и демократизујућих реформи у цркви.

Кључне речи: католички свештеник и драмски писац Јан Паларик, комедија *Инкогнито*, српски аматерски глумци изводе комедију *Инкогнито* у Будимпешти, Српско народно позориште у Новом Саду, словенска узајамност.